

Філософія

УДК 1:37.01-026:004.8(38)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20667681>

Переосмислення античних категорій пайдеї, калокагатії та фронезису в умовах трансформації сучасної освітньої парадигми

Рилова Ольга Юріївна,

доктор філософії з філософії, доцент, доцент кафедри філософських, політичних і психологічних студій, Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-1735-613X>

Прийнято: 18.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026

Анотація: У статті здійснено комплексний соціально-філософський аналіз та переосмислення фундаментальних античних категорій – пайдеї, калокагатії та фронезису – у контексті радикальних трансформацій сучасної освітньої парадигми. **Метою** дослідження є теоретичне обґрунтування трансформації сучасної освітньої парадигми на основі системного філософського синтезу античних категорій пайдеї, калокагатії та фронезису як холістичної онтологічної матриці, здатної подолати технократичну й екзистенційну кризу освіти в умовах цифровізації та глобальних антропологічних викликів.

Для досягнення мети використано комплекс **методологічних підходів**: герменевтичний аналіз античних першоджерел (Платон, Арістотель) та їхніх сучасних інтерпретацій (В. Єгер, М. Гайдеггер), феноменологічний метод для опису досвіду виховання як «події буття», а також системно-

парадигмальний підхід, що дозволив зіставити інструментальну модель сучасної освіти з холістичним ідеалом античності.

Результати дослідження засвідчують, що сучасна освіта переживає стан «апайдевсії» – втрати ціннісно-сміслових орієнтирів через підміну виховання цілісної людини вузькоспеціалізованою підготовкою. Доведено, що категорія «пайдея» має розглядатися не як набір педагогічних технологій, а як онтологічний акт «перевертання всієї душі», що забезпечує перехід від пасивного споживання інформації до активного самобудування особистості. Обґрунтовано роль «калокагатії» як ідеалу синкретичної єдності етичного та естетичного, що дозволяє подолати постмодерну фрагментацію суб'єкта. Особливу увагу приділено концепту «фронезису» (практичної мудрості), який у статті інтерпретується як етична компетентність, що передують теоретичному знанню і є критично необхідною для прийняття відповідальних рішень у складному соціокультурному середовищі.

У **висновках** наголошується, що повернення до античних стандартів освіти дозволяє сформувати нову освітню модель, орієнтовану на виховання «цілісної людини», здатної гармонійно поєднувати інтелектуальний розвиток із моральною досконалістю. Встановлено, що фронезис як життєва мудрість є ключовою чеснотою для сучасного фахівця, оскільки він забезпечує здатність до раціонального оціночного судження в умовах швидких технологічних змін. Ревіталізація античних категорій визначена не як крок назад, а як випереджувальна стратегія збереження суб'єктності людини в епоху глобальної невизначеності.

Ключові слова: пайдея, калокагатія, фронезис, освітня парадигма, антропоцентризм, етична компетентність, цифровізація, цілісна особистість, філософія освіти.

Rethinking the ancient categories of paideia, kalokagatia and phronesis in the context of the transformation of the modern educational paradigm

Olha Rylova,

Doctor of Philosophy in Philosophy, Assistant Professor, Assistant Professor at the Department of Philosophical, Political and Psychological Studies, Cherkasy State Technological University, Cherkasy, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-1735-613X>

Abstract: *The article presents a comprehensive socio-philosophical analysis and rethinking of the fundamental ancient categories – paideia, kalokagatia and phronesis – in the context of radical transformations of the modern educational paradigm. The aim of the study is to theoretically substantiate the transformation of the modern educational paradigm on the basis of a systematic philosophical synthesis of the ancient categories of paideia, kalokagatia and phronesis as a holistic ontological matrix capable of overcoming the technocratic and existential crisis of education in the context of digitalization and global anthropological challenges.*

*To achieve the goal, a complex of **methodological approaches** was used: hermeneutic analysis of ancient primary sources (Plato, Aristotle) and their modern interpretations (V. Jaeger, M. Heidegger), a phenomenological method for describing the experience of education as an «event of being», as well as a systemic-paradigmatic approach, which allowed us to compare the instrumental model of modern education with the holistic ideal of antiquity.*

The results of the study indicate that modern education is experiencing a state of «apaideia» – the loss of value and semantic guidelines due to the replacement of the upbringing of a holistic person with highly specialized training. It is proved that the category of «paideia» should be considered not as a set of pedagogical technologies, but as an ontological act of «turning over the whole soul», which

ensures the transition from passive consumption of information to active self-construction of the personality. The role of «kalokagatia» as the ideal of syncretic unity of the ethical and aesthetic, which allows overcoming the postmodern fragmentation of the subject, is substantiated. Special attention is paid to the concept of «phronesis» (practical wisdom), which in the article is interpreted as ethical competence that precedes theoretical knowledge and is critically necessary for making responsible decisions in a complex socio-cultural environment.

***The conclusions** emphasize that the return to ancient standards of education allows for the formation of a new educational model focused on the upbringing of a «whole person» capable of harmoniously combining intellectual development with moral perfection. It is established that phronesis as a life wisdom is a key virtue for a modern specialist, since it provides the ability to rational evaluative judgment in conditions of rapid technological change. The revitalization of ancient categories is defined not as a step back, but as an anticipatory strategy for preserving human subjectivity in an era of global uncertainty.*

***Keywords:** paideia, kalokagatia, phronesis, educational paradigm, anthropocentrism, ethical competence, digitalization, holistic personality, philosophy of education.*

Постановка проблеми. У сучасному науковому дискурсі спостерігається гостра потреба в ревізії фундаментальних засад освітньої парадигми, що зумовлено викликами радикального трансгуманізму, тотальної цифровізації та розвитком штучного інтелекту. У зв'язку з цим особливого значення набуває актуалізація фундаментальних категорій античної філософії – пайдеї, калокагатії та фронеzisу – не як архаїчних конструктів, а як дієвих онтологічних матриць, здатних структурувати соціокультурне поле в умовах глобальної кризи антропоцентризму.

Актуальність дослідження зумовлена існуючою прогалиною між технологізацією навчання («навчання навчанню») та втратою холістичного розуміння освіти як процесу всебічної духовно-ціннісної трансформації особистості. Особливої ваги набуває пошук шляхів інтеграції античного ідеалу цілісного суб'єкта, що поєднує моральні якості з практичною мудрістю, у сучасну мультикультурну та інформаційну реальність.

Сьогодні критично необхідним є глибокий аналіз зв'язку між етичною компетентністю (фронезисом) та соціальною процесуальністю, оскільки відсутність ціннісно-смыслового фундаменту в освіті призводить до деградації суспільних взаємодій. У статті крізь призму онтологізації пайдеї розкривається потенціал античної думки у формуванні нових когнітивних налаштувань та етосу сучасного громадянина. Такий вектор наукового пошуку має принципове значення для подолання екзистенційного стану «апайдевсії» (неосвіченості) та повернення освіти до її головної суті – онтологічного акту долучення особистості до буття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний етап розвитку наукового дискурсу в галузі педагогіки та філософії освіти характеризується активним пошуком нових методологічних орієнтирів, здатних подолати кризу традиційних інституцій в умовах глобалізації та цифровізації. Концептуальні засади трансформації освітнього простору під впливом глобалізаційних викликів ґрунтовно висвітлено у праці Р. М. Богачева, І. В. Богдановського та О. Г. Льовкіної [1], де обґрунтовано об'єктивну необхідність переходу до нової гуманістичної парадигми випереджувального розвитку особистості. Дослідники слушно наголошують на важливості холістичного підходу, за якого освіта перестає бути інструментом суто прагматичної трансляції інформації, а натомість фокусується на формуванні навичок стратегічного мислення, самостійного пошуку знань та розумінні імперативів сталого розвитку людства. Подібний вектор знаходить відображення в методологічних розвідках В. С.

Фуркало та В. І. Фуркала [2], які аналізують трансформацію освітнього простору в контексті євроінтеграційних процесів. Автори позиціонують філософію як ключовий інструмент критичного осмислення педагогічних ідей та розглядають освітню парадигму як інтегративний елемент, покликаний гармонізувати національні стандарти з вимогами європейського ринку праці через формування міжкультурної компетентності та цифрової грамотності майбутніх фахівців.

Філософська рефлексія світоглядних засад зазначеної трансформації в епоху глобальних криз ХХІ століття деталізується у дослідженнях Н. В. Лютко, С. М. Козаченка та А. С. Сустрєтова [3]. Науковці доводять невідкладність виходу за межі технократичної та інструментальної моделей навчання на користь гуманістично-ціннісної архітекτονіки освіти, що має функціонувати як простір формування «планетарного мислення», етики відповідальності та екологічної зрілості особистості в межах онтологічної тріади «культура – людина – природа». Актуалізуючи ризики технологічного редукціонізму та суперечності між ринковими вимогами й духовними орієнтирами, цей підхід солідаризується з позицією М. В. Опольської, Т. В. Челомбітько, О. Є. Міршука, Н. В. Лютко та С. М. Козаченко [4]. У своїй спільній праці дослідники експлікують сучасну освітню парадигму як складний синтез системного, культурологічного, аксіологічного та антропологічного підходів. Вони констатують, що поєднання науково-технічного прогресу з духовним і культурним розвитком індивідуальності є єдиним конструктивом для виховання інноваційного типу мислення та забезпечення моральної відповідальності фахівця за прийняті рішення.

Зосередження уваги на необхідності самореалізації людини «в її повному вимірі» як цілісної єдності тіла, розуму, емоцій і душі актуалізує звернення сучасних авторів до класичної спадщини античності. Питання ревіталізації та інтеграції фундаментального принципу пайдеї перед

викликами сьогодення постає центральним у філософському аналізі О. Д. Яценко [5]. Дослідниця трактує пайдею не просто як історичну виховну практику, а як метафізичний метод трансцендування та специфічний інструмент рефлексії культури, що дозволяє нівелювати деструктивний розрив між цивілізаційним прагматизмом та духовними цінностями, забезпечуючи формування цілісної автономної свідомості особистості.

У свою чергу, В. В. Ткаченко [6] розглядає генезу античних освітніх ідеалів з точки зору їхнього праксеологічного потенціалу для сучасної педагогіки. Аналізуючи давньогрецьку пайдею як цілісну систему підготовки громадянина до життєдіяльності в межах поліса, авторка визначає її гуманістичні та етичні імперативи як суттєві ціннісні орієнтири для реформування сучасної освіти в умовах розбудови демократичного суспільства.

Історико-філософську глибину та еволюцію означеного концепту суттєво доповнює розвідка Л. Мандрищук [7], яка досліджує роль грецької пайдеї у становленні римського гуманізму (*humanitas*). Авторка експлікує онтологічну розбіжність між латинською інтерпретацією, орієнтованою на освіченість через «благородні науки» і цивілізованість, та грецьким першоджерелом, спрямованим на докорінну антропологічну зміну людини. Цю спадкоємність та тяглість семантики античного концепту в європейському просторі простежує також Т. Шмельова [8] на прикладі формування польської «педагогіки культури». Науковиця обґрунтовує, що саме антична пайдея заклала фундамент для розуміння освіти як процесу безперервного самозбагачення людини через інтерналізацію культурних цінностей, що підтверджує її значення для сучасних особистісно орієнтованих систем.

Окремим вагомим напрямом у сучасній науковій літературі є переосмислення супутніх античних категорій, зокрема практичної мудрості (*фронезису*), у контексті прикладних вимірів освіти. Так, О. Кийков [9]

пропонує оригінальне впровадження цієї категорії в архітектуру освітнього менеджменту. Автор розглядає фронезис як засадничу чесноту філософії гібридного управління, що виступає етико-ціннісним регулятивом і забезпечує необхідний баланс між інструментальною ефективністю менеджменту та моральною легітимністю управлінських рішень у ситуаціях високої невизначеності.

Розвиваючи ідею праксеологічного перекладу класичних філософських концептів у конкретні освітні галузі, Г. Чемерис та Г. Брянцева [10] обґрунтовують фронезис як системоутворювальний фактор сучасної дизайн-освіти. Дослідниці доводять, що актуалізація аристотелівської «практичної мудрості» викладача в межах творчої проєктної діяльності дозволяє подолати тривале домінування абстрактного епістеміологічного підходу та гармонійно узгодити теоретичну підготовку з реальними потребами соціокультурного ринку.

Таким чином, сучасний стан наукової розробки зазначеної проблеми засвідчує стійкий інтерес до холістичних ідеалів античності, проте цілісний синтез категорій пайдеї, калокагатії та фронезису як єдиної методологічної матриці трансформації сучасної освітньої парадигми потребує подальшого комплексного дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний інтерес до антропологічного оновлення освіти, поза увагою дослідників залишається цілісна концептуалізація класичних гуманістичних орієнтирів. Наявні праці мають фрагментарний характер: пайдея розглядається переважно в історико-педагогічному або культурологічному ключі, фронезис – у праксеологічному та управлінському вимірах, а калокагатія згадується суто як абстрактний ідеал виховання. Проте у фаховій літературі відсутній системний методологічний синтез цих трьох категорій як єдиної матриці для подолання технократичної кризи. Невирішеною залишається проблема

розробки конкретного інструментарію для інтеграції античної практичної мудрості та холістичного розвитку особистості в сучасні стандарти вищої школи. Існує очевидний розрив між теоретичним обґрунтуванням гуманістичної парадигми та практичними механізмами її впровадження в умовах цифровізації, що й зумовлює необхідність нашого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад трансформації сучасної освітньої парадигми на основі системного філософського синтезу античних категорій пайдеї, калокагатії та фронезису як холістичної онтологічної матриці, здатної подолати технократичну й екзистенційну кризу освіти в умовах цифровізації та глобальних антропологічних викликів.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) здійснити історико-філософську рефлексію змісту платонівського концепту «пайдея» (зокрема крізь призму метафори печери та процесу «перевертання всієї душі»), протиставивши його сучасному стану екзистенційної неосвіченості («апайдевсії»);
- 2) проаналізувати еволюцію та евристичний потенціал пайдеї в сучасному філософсько-освітньому дискурсі як засобу формування нових когнітивних налаштувань індивіда;
- 3) експлікувати онтологічну та соціально-процесуальну сутність категорії «калокагатія» (як синкретичної єдності внутрішніх етичних чеснот і зовнішньої краси) у класичній спадщині Сократа, Платона та Арістотеля, а також простежити її трансформацію в західній культурі;
- 4) розкрити праксеологічний вимір арістотелівського поняття «фронезис» як практичної мудрості й етичної компетентності, що формується в межах соціальних інституцій і виступає необхідним інструментом регуляції людських взаємодій;

5) визначити взаємозв'язок і точки перетину між пайдеєю, калокагатією та фронезисом з метою подолання розриву між вузькотехнологічним навчанням («навчанням навчання») і вихованням цілісної, морально відповідальної особистості в інформаційному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. У просторі класичної античної думки категорія «пайдея» (παιδεία) посідає фундаментальне місце. Аналогічно до поняття «логос», вона відзначається смисловою поліфонією, охоплюючи широкий спектр значень: від первинного формування дитини й виховання до високої освіченості, залучення особистості до чеснот і блага, та, зрештою, трактування культури як тривалого процесу самореалізації індивіда в соціокультурному полі.

У сучасному гуманітарному дискурсі пайдея закріпилася завдяки фундаментальній праці Вернера Єгера «Пайдея: ідеали грецької культури» (1939–1944). Ключова теза німецького дослідника полягає у доведенні органічної єдності філософії та пайдеї, що фактично закладає підвалини європейської педагогіки та філософії освіти. Аналізуючи платонівський доробок, В. Єгер зазначає, що в «Державі» мислитель розгортає потенціал пайдеї до найвищих щаблів культури, тоді як у «Законах» він звертається до витоків цього концепту – підпорядкування емоцій та прагнень розумному началу: «У ранньому дитинстві виховання майже виключно пов'язане з контролем почуттів задоволення та болю. Вони є його справжнім матеріалом. У такому світлі пайдея стає педагогікою» [11, С. 227].

Цей теоретичний конструкт корелював із реальними соціальними практиками класичних Афін. Раннє суспільне виховання хлопчиків (починаючи з 7 років) формувало у дітей вільних громадян навички раціонального самоконтролю та базові уявлення про будову соціальних взаємодій. Наступні етапи навчання у мусичних і гімнастичних школах (8–16 років), гімнасіях та палестрах завершувалися дворічною

інституціоналізованою ефебією (18–20 років). Отже, повний цикл пайдеї охоплював дитинство, підлітковий вік та юність, перетворюючи індивіда на повноправного, соціалізованого та навченого громадянина полісу. Саме ця класична трирівнева система, зазнавши певних трансформацій, починаючи з доби Просвітництва стала основою західноєвропейської освіти.

Для розкриття внутрішньої суті пайдеї слід звернутися до відомого міфу про печеру, викладеного у сьомій книзі діалогу Платона «Держава». Цей міф є не лише експлікацією теорії ідей (ейдосів), але й фіксує процесуальну динаміку наближення людини до істинного знання. Платон концептуалізує пізнання як інтерсуб'єктивний, колективний процес, що дозволяє застосувати до нього категорію пайдеї: «Уяви собі, що люди ніби перебувають у підземному, подібному до печери помешканні, до якого на всю ширину печери веде відкритий для світла вхід. Люди сидять тут ще з дитинства, мають скуті кайданами ноги й шию, тож рушитися з місця вони не можуть і дивляться лише просто себе, бо повернути голову їм не дозволяють кайдани. Згори і здалеку падає на них світло вогню, до якого вони обернені плечима, а між вогнем і кайданниками проходить вгорі дорога, паралельно до якої, уяви собі, вибудований невисокий мур, що нагадує перегородку, яку штукарі встановлюють перед глядачами і над якою показують своє мистецтво... уяви собі, що уздовж цього муру люди носять всілякі витвори, тримаючи їх так, щоб вони були видні зверху огорожі: тут і статуї, і всілякі зображення інших живих істот, виконані з каменю і дерева. І, певна річ, що одні люди при цьому розмовляють, інші – мовчать» [12, с. 209].

Вихід із цієї метафоричної темряви вимагає поступової адаптації пізнавальних спроможностей індивіда. Сократ наголошує на необхідності підготовки інтелектуального «зору» перед спогляданням абсолютного джерела істини: «...цей образ слід прикласти до всього, що було попередньо сказане: простір, який відкривається перед нашими очима, подібний до помешкання у

в'язниці, а світло вогню у ньому – до сили сонця. Сходження ж догори й споглядання речей, що перебувають у високості, це піднесення душі до сфери, доступної для осягнення розумом. Допустивши це все, ти не помилишся щодо моєї заповітної думки, якщо вже прагнеш її почути. Правда, хіба лиш бог знає, слухна вона чи ні. Отже, мої особисті уявлення мають ось який вигляд: вершиною світу думки є ідея добра – розрізнити її дуже важко, але якщо комусь це вдається, той неодмінно дійде висновку, що саме вона – причина всього, що слухне й прекрасне. І саме від неї у світі видимому походять світло і його володар, а у світі уявному вона сама – володарка, народжує правду і розум, і до неї повинен бути звернений погляд того, хто хоче діяти розумно як у житті приватному, так і в громадському» [12, с. 212].

Отже, у платонівському тлумаченні пайдея постає як освіта у вищому сенсі – як онтологічний акт долучення до світла, виходу з небуття (темряви) та надання форми й сутності тому, що її позбавлене. Цьому концепту експліцитно протиставляється апайдевсія (ἀπαίδευσία) – екзистенційний стан неосвіченості, перебування в ілюзорному світі печери. Рух від апайдевсії до пайдеї є актуалізацією іманентної здатності людини до розумного, впорядкованого та осмисленого буття.

Платон безпосередньо визначає пайдею як діяльність, спрямовану на докорінну трансформацію людської душі в її сутності – «перевертання всієї душі» (περιαγωγή ὅλης τῆς ψυχῆς). Спираючись на це, Мартін Гайдеггер констатує тривалий зв'язок освіти з її протилежністю – неосвіченістю [13], де пайдея виступає як онтологічний перехід, що нагадує к'єркегорівський стрибок віри. Для М. Гайдеггера платонівська пайдея є процесом становлення мудрості (σοφία), що перебудовує людську істоту задля її істинного співвіднесення з буттям.

Цікаво, що сама лексема «освіта» в українській мові семантично відсилає до категорій «світла» та «освітленості», лінгвістично репродукуючи

платонівську метафорику. Пайдея спрямовує суб'єкта до неприхованості істини (Unverborgenheit) крізь розрізнення суцього та суцього суцього (Seiende des Seienden). Істина розкривається через уподібнення (ὁμοίωσις), що становить стрижень освіти і дозволяє людському оку бачити «сонцеподібно» (за висловом М. Гайдеггера). У такий спосіб пайдея у Платона обґрунтовує феномен соціальної процесуальності як форми колективного включення до буття, де суспільні відносини структурують соціум як цілісність.

Пайдея парадоксально пов'язує індивіда не лише із суспільством, але й із космічним ладом, порядком, фіксуючи взаємодію мікро- та макроструктур. Вертикальні й горизонтальні виміри самовизначення людини формують унікальну систему координат – простір пайдеї. Навіть на рівні етимології цей концепт (що поєднує корені, які означають «дитинство» та «удосконалення шляхом обробки») маркує виховні й освітні виміри в антропологічному, соціокультурному та космологічному контекстах, виступаючи фундаментом античного антропоцентризму.

У сучасному філософському дискурсі концепт пайдеї демонструє високий евристичний потенціал, виступаючи відповіддю на виклики нонантропоцентризму, радикального трансгуманізму, тотальної цифровізації та розвитку штучного інтелекту. Дослідники пропонують як універсалістські інтерпретації пайдеї як кредо філософії освіти в епоху глобалізму та мультикультуралізму, так і спеціалізовані – у релігійних, екзистенційних чи інформаційних вимірах.

Важливим етапом переосмислення цього феномену став Всесвітній філософський конгрес, який відбувся у Бостоні у 1998 році, де в межах спеціальної панелі було представлено розмаїття сучасних візій пайдеї. М. Като акцентував увагу на іманентному діалогізмі цього поняття. П. Хоган аналізував складнощі реалізації універсалізму пайдеї в постпросвітницьких мультикультурних суспільствах. К. Біллер розглядав пайдею як потенційний

інтегративний концепт для сучасної освітньої системи. П. Грош інтерпретував освіту як партисипацію індивіда в культурі, що передбачає конструювання життєсвіту, духовності та глибоке розуміння динаміки соціальних взаємодій. П. Басав пропонував трактування пайдеї в річищі католицького персоналізму, де людська соціальність набуває ціннісно-релігійного виміру. С. Шепард розбив акцент на когнітивних аспектах, трактуючи пайдею ХХІ століття як «навчання навчання» та формування нових когнітивних налаштувань в умовах домінування технологій. Б. Чотуксьокен визначив пайдею як опосередковуючу ланку між ментальним сприйняттям реальності та світом мови, що об'єднує філософію та освіту в процесі творення людини для нового типу суспільства. Т. О. Буфорд розглядав пайдею в межах протестантського релігійного лібералізму, повертаючись до класичного сократо-арістотелівського питання про те, чи є доброчесність знанням [14]. Смыслогенерувальний потенціал пайдеї як процесу переходу (від хаосу до космосу, від незнання до знання) слідом за Платоном фіксували М. Гайдеггер та В. Єгер. Останній, екстраполюючи античний досвід на християнську добу, стверджував, що християнство за своєю суттю є «пайдеєю Христа», що знайшло пряме відображення в західній та східній патристиці (зокрема, у трактаті Томи Кемпійського «Про наслідування Христа»).

Попри розмаїття підходів, сучасні дослідники зберігають притаманний античності холістичний, універсалістський характер тлумачення пайдеї. Це свідчить про глибоку вкоріненість даної моделі в західній когнітивній матриці та вказує на онтологічну природу цієї філософеми щодо соціальних цінностей, етосу та поведінкових практик. Пайдея інтегрує етичні та естетичні аспекти рецепції світу крізь категорію калокагатії (καλοκαγαθία), яка в сучасному дискурсі актуалізується у контексті колективних форм освіти [15].

Витоки поняття «калокагатія» (єдність прекрасного і доброго) наявні вже у фрагментах «семи мудреців»: Солон вимагав берегти калокагатію понад усе;

Біант розглядав її як моральне дзеркало людини; піфагорейці фіксували її як зумовленість зовнішніх дій внутрішніми чеснотами [16]. У працях Геродота, Ксенофонта, Сократа, Платона та Арістотеля калокагатія маркувалася ознаками раціональності, практичності, традиціоналізму та пов'язувалася з розвиненою полісною демократією і міфом як універсальною категорією та механізмом смислогенерації і формування цілісної картини світу.

Для Сократа калокагатія стала етичним осередком філософування. Спираючись на тезу про «знання про власне незнання», мислитель протиставляв калокагатію моральній нищості, поєднуючи в ній мудрість із поміркованістю, що пізніше розвинув Арістотель у вченні про діаноетичні чесноти. В «Апології» Сократ виголошує незнання прекрасного (καλὸν καὶ αἰθρόν), яке інтерпретує як нескінченний рух до доброчесності, принцип поєднання внутрішнього й зовнішнього, що виступає етичною основою соціальної процесуальності античності і впливає на подальшу західну філософську традицію [17, с. 26]. За свідченнями сучасників, під час діалогу зовнішня незугарність Сократа трансформувалася в очах слухачів у духовну красу; цю висхідну послідовність від інтелігібельного до феноменального згодом експлуатували Аврелій Августин, Тома Аквінський, представники Франкфуртської школи та комунікативної філософії.

Яскравим прикладом є історія стосунків Алківіада та Сократа, описана в платонівському «Бенкеті». Вродливий Алківіад бачить свій естетичний ідеал у Сократі, зазначаючи: «Сократ дуже подібний до тих силенів з сопілками і флейтами в руках, яких часто можна побачити в майстернях у гончарів: розкриєш такого силену, а всередині – зображення бога» [18, с. 93]. Далі він продовжує: «...зовнішня краса цікавить його найменше. Ніхто навіть уявити собі не може, як байдуже ставиться він до подібних речей – багатства чи почесних посад, що їх так возвеличує і вшановує натовп. Всі ці вартості для нього не мають жодної ціни і ми самі... – ніщо. І при цьому, ... – усе життя він

забавляється в той спосіб, що прикидається перед людьми. Не знаю, чи доводилось комусь бачити ті скарби, що в ньому заховані, коли він розкривав себе в поважній мові» [18, с. 95–97].

Прагнення Алківіада до еротичного зв'язку із Сократом у контексті промови Діотіми про «народження в красі» доводить, що калокагатія передбачає формування гармонійної людини, де краса душі трансформує сприйняття тілесності. Платон суттєво онтологізує це сократичне тлумачення [19].

Арістотель розвиває цей концепт далі. У «Нікомаховій етиці» він пов'язує калокагатію із щастям, у «Великій етиці» – з досконалою доброчесністю, а в «Евдемовій етиці» наголошує на необхідності здійснювати вчинки заради прекрасного, володіючи прекрасними благами [20]. Це безпосередньо вказує на прагматичний, діяльнісний вимір калокагатії в межах культури. Якщо трактувати калокагатію як природну данність, соціум набуває онтологізованого характеру; якщо ж як результат аскези (ᾀσκησις) – вона постає як дієвий інструмент соціальної дії в полісі.

В епоху еллінізму, під час кризи полісної системи, калокагатія трансформувалася у доброчесність і через стоїчну філософію згодом увійшла до християнської традиції та західної філософії освіти. У класичному платонівському розумінні калокагатія – це перш за все краса розуму. Хорхе Томас Гарсія слушно зауважує, що давньогрецьке καλόν мало значно ширшу семантику, ніж сучасне поняття «красивий», оскільки означало якості людського інтелекту, де сфера краси відокремлювалася від мистецтва для надання онтологічного статусу самій природі та людському тілу як її найдосконалішому вираженню [21, с. 21]. Арістотелівський мімезис онтологізує мистецтво та всю соціальну сферу (політику, освіту). У «Нікомаховій етиці» Стагірит доводить, що включеність індивіда в полісні

відносини є обов'язковою умовою його самореалізації та здобуття свободи крізь призму калокагатії.

Джефрі Коуд підкреслює, що для Арістотеля політика є вищою формою діяльності завдяки її здатності структурувати та впорядковувати життєдіяльність соціуму. Дослідник зазначає, що за умов відсутності первинного етичного виховання в колі родини, індивід має засвоїти моральні норми безпосередньо через суспільні інституції. Відтак, саме суспільство перебирає на себе освітню функцію, постійно підтримуючи цей інтеграційний процес. У такому контексті ідеал *καλοκαγαθία* виявляється досяжним виключно для цілісної особистості, яка не лише володіє всім спектром чеснот, але й є авторитетним та повноправним учасником своєї спільноти [22, с. 80].

Калокагатія притаманна лише цілісному суб'єкту, який синкретично поєднує моральні якості, практичну мудрість і теоретичне мислення [23]. Крізь калокагатію Арістотель виходить на концепцію фронезису (*φρόνησις*) – практичного розуму, що орієнтований на сферу людських взаємодій, на відміну від суто теоретичної епістемі (*ἐπιστήμη*). У «Нікомаховій етиці» фронезис визначається як «душевний склад, причетний судженню, істинний і передбачаючий вчинки, що стосуються людських благ» [24, с. 251].

Набуття фронезису (розсудливості) як чесноти вимагає тривалого соціального досвіду. Як зазначає Річард Віттінгтон, Арістотель звертається до калокагатії саме для обґрунтування фронезису, розглядаючи її як інтегральну тотальність усіх чеснот [25, с. 22]. Фронезис поєднує інтелектуальний та праксиологічний рівні, виступаючи етичною компетентністю, що формується в межах соціальних інституцій (зокрема освіти) шляхом продукування раціональних оціночних суджень.

У подальшій західній філософській традиції фронезис отримав переосмислення у фундаментальній онтології М. Гайдеггера, де він постає основою практичної філософії, що передує софії та епістемі. Арістотелівські

концепції фронезису та калокагатії інтерпретуються М. Гайдеггером як оригінальна онтологія людського буття. Це свідчить про глибоку інтеріоризацію античних категорій соціальної процесуальності сучасними філософськими напрямками – від екзистенціалізму та філософської антропології до комунікативної практичної філософії та соціальної феноменології.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що в умовах фундаментальної трансформації сучасної освітньої парадигми, спричиненої викликами цифровізації, трансгуманізму та кризи антропоцентризму, звернення до античного інтелектуального спадку постає не історичною ретроспекцією, а критичною необхідністю. Головним результатом роботи є обґрунтування того, що категорії пайдеї, калокагатії та фронезису є життєздатними онтологічними матрицями, спроможними повернути освіті її справжню сутність – формування цілісної людини.

Аналіз концепту «пайдея» продемонстрував його смислову поліфонію, де виховання розглядається як онтологічний акт долучення особистості до буття. Встановлено, що сучасна освіта, орієнтована на вузьку технологізацію («навчання навчанню»), призводить до стану «апайдевсії» – духовної неосвіченості та дезорієнтації. Вихід із цієї кризи вбачається у поверненні до платонівського розуміння освіти як «перевертання всієї душі», що передбачає трансформацію когнітивних налаштувань суб'єкта та його вихід із «печери» інструментального мислення до світла істинного знання.

Доведено, що категорія «калокагатія» виступає необхідним корелятивом сучасної освіти, пропонуючи ідеал цілісного суб'єкта, в якому етичне, естетичне та інтелектуальне перебувають у синкретичній єдності. В умовах постмодерної фрагментації особистості ревіталізація калокагатії дозволяє обґрунтувати потребу в «прекрасному розумі», який не лише володіє інформацією, а й усвідомлює свою моральну цілісність. Такий підхід нівелює

розрив між теоретичним знанням та ціннісним вихованням, стверджуючи, що справжня освіченість неможлива без внутрішньої гармонії та шляхетності духу.

Ключовим елементом праксеологічного виміру дослідження постає переосмислення «фронезису» як практичної мудрості та етичної компетентності. На відміну від суто теоретичної епістемі, фронезис орієнтований на сферу людських взаємодій та прийняття відповідальних рішень у конкретних соціокультурних ситуаціях. У контексті гайдеггерівської інтерпретації обґрунтовано, що фронезис є основою практичної філософії, яка передує теоретизуванню. Впровадження фронетичного підходу в освітній процес дозволяє сформувати у здобувача освіти не лише професійні навички, а й здатність до раціонального оціночного судження та етосу відповідального громадянина.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що інтеграція античних етико-онтологічних матриць у структуру сучасної освіти створює фундамент для нової гуманістичної парадигми. Це дозволяє подолати деградацію суспільних взаємодій, спричинену відсутністю ціннісно-сміслового підґрунтя, та забезпечує умови для самореалізації особистості як суб'єкта, що гармонійно поєднує практичну розсудливість із високими духовними ідеалами. Перспективи подальших розвідок вбачаються у деталізації механізмів імплементації фронетичних практик у конкретні навчальні дисципліни вищої школи.

Список використаних джерел

1. Богачев Р. М., Богдановський І. В., Льовкіна О. Г. Парадигма розвитку соціогуманітарного знання й освіти в інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. Вип. 32. С. 8–13. DOI: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i32.1016>.

2. Фуркало В. С., Фуркало В. І. Методологічні засади розвитку та становлення освітньої парадигми в контексті сучасних євроінтеграційних трансформацій. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 2 (10). С. 306–312. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.2.36>.
3. Лютко Н. В., Козаченко С. М., Сустретов А. С. Філософські орієнтири освіти в епоху глобальних викликів сталого розвитку. *Культурологічний альманах*. 2025. Вип. 4 (16). С. 221–228. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.4.25>.
4. Опольська М. В., Челомбітько Т. В., Міршук О. Є., Лютко Н. В., Козаченко С. М. Філософські основи сучасної парадигми освіти. *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 1. С. 136–143. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.1.18>.
5. Яценко О. Д. Античний принцип пайдеї перед викликами сучасної соціокультури. *Освітній дискурс: збірник наукових праць. Гуманітарні науки*. 2017. Випуск 2 частина 2. С. 79–89. URL: <https://surl.li/dvqeiv> (дата звернення: 28.05.2026).
6. Ткаченко В. В. Пайдея як система давньогрецької освіти. *Сучасний гуманітарний та мистецтвознавчий дискурс* : матеріали Всеукраїнської Інтернет-конференції молодих учених, студентів, аспірантів. 30 березня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 55–59. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-388-3-14>.
7. Мандрищук Л. Роль грецької пайдеї у становленні римського гуманізму. *Вісник львівського університету*. Серія філософські науки. 2010. Том 13, № 1. С. 134–141. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vps.2010>.
8. Шмельова Т. феномен античної пайдейї як підґрунтя польської «педагогіки культури». *Social Work and Education*. 2018. Vol. 5, № 3. Р. 91–107. DOI: [10.25128/2520-6230.18.3.9](https://doi.org/10.25128/2520-6230.18.3.9).

9. Кийков О. Фронезис як основа філософії гібридного менеджменту в освіті. Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія». 2025. Вип. 50. С. 39–49. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.50.3>.
10. Чемерис Г., Брянцева Г. Фронезис як системоутворювальний фактор дизайн-освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 40, том 3. С. 250–254. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-3-40>.
11. Jaeger V. *Paideia : the Ideals of Greek Culture* / transl. by Gilbert Highet. New York : Oxford University Press, 1945. 410 p.
12. Платон. Держава / пер. з давньогр. Д. Коваль. Київ : Основи, 2000. 355 с.
13. Heidegger M. *Platons Lehre von der Wahrheit Geistige Überlieferung*. Berlin, 1942. P. 96–124.
14. *Paideia : The Twentieth World Congress of Philosophy*, Boston, 10–17 August 1998. URL: <https://surl.li/yupydt> (дата звернення: 28.03.2026).
15. Яценко О. Д. Античний принцип пайдеї перед викликами сучасної соціокультури. *Освітній дискурс: зб. наук. праць*. 2017. Вип. 2 (2). С. 79–89.
16. Freeman K. *Ancilla to Pre-Socratic Philosophers: A Complete Translation of the Fragments in Diels, Fragmente der Vorsokratiker*. Harvard University Press, 1983. 172 p.
17. Платон. Апологія Сократа. Платон. Діалоги / пер. з давньогр. В. В. Шкода, Г. М. Куц. Харків : Фоліо, 2008. С. 21–313.
18. Платон. Бенкет / пер. з давньогр. У. Головач. Львів : УКУ, 2005. 178 с.
19. Plato. *Timaeus* / transl. and ed. by Peter Kalkavage. Second edition. Annapolis, 2016. 173 p.
20. Aristotle. *Eudemian Ethics* / ed. and transl. B. Inwood, R. Woolf. Cambridge University Press, 2012. 204 p.

21. García G. T. Aesthetic Implications of Kalokagathía in Ancient Greek Culture. *The Apollonian*. 2016. Vol. 3:1-2. P. 16–22.
22. Coad G. A philosophical inquiry into the development of the notion of kalos kagathos from Homer to Aristotle. (Master of Philosophy (MPhil)). University of Notre Dame Australia, 2006. URL: <https://surl.li/urtroa> (Last accessed: 28.03.2026).
23. Bonasio G. Kalokagathia and the Unity of the Virtues in the Eudemian Ethics. *Apeiron*. 2020. Vol. 53 (1). P. 27–57.
24. Арістотель. Нікомахова етика / пер. з давньогр. В. Ставнюк. Київ : Аквілон-плюс, 2002. 480 с.
25. Whittington R. The Massification of Strategy. *British Journal Management*. 2015. Volume 26, Issue S1. P. 13–16. DOI: 10.1111/1467-8551.12078.